

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.ф.н. Елка Добрева

във връзка с обявения конкурс за заемане на академичната длъжност *професор* в област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Медиен език и стил),

Катедра по пресжурналистика и книгоиздаване,
Факултет по журналистика и масова комуникация,
Софийски университет „Св. Климент Охридски”

За участие в конкурса за професор по Медиен език и стил (в област на висшето образование 3., професионално направление 3.5.), обявен в Държавен вестник, бр. 44 от 29 май 2018 г., с. 83, кандидатства доц. д.н. Андреана Ефтимова. Подадените документи и приложенията към тях добре представят нейната кандидатура. За всички предложени за оценка научни публикации са изготвени информативни резюмета. Всички приложения са много подробно и прегледно съставени. Това облекчава преценките за нейната преподавателска, научноизследователска и публикационна дейност.

За **преподавателската работа** на доц. д.н. Андреана Ефтимова нямам преки впечатления. Имам обаче достатъчно надеждни косени сведения, които ми позволяват да смятам, че е на високо професионално ниво. Доц. Ефтимова е с дългогодишна кариера в Софийския университет. Притежава и опит, придобит от пребиваване в чуждестранни образователни институции и от поддържането на разнообразни професионални контакти с авторитетни наши и чужди учени. Във ФЖМК идва като главен асистент през 2011 г., премествайки се от друг факултет, където вече е натрупала достатъчно преподавателска практика по дисциплини, свързани с медийния език и невербалната комуникация. Още преди преместването си тя води занятия и във ФЖМК, и в Нов български университет. Това стабилно мотивира хабилитирането ѝ като доцент по медиен език и стилове на писане през 2012 г. във ФЖМК.

Доц. д.н. А. Ефтимова е разработила и до момента преподава множество различни задължителни и избираеми лекционни курсове в бакалавърска и в магистърска степен в областите на медийната стилистика и жанрология, на невербалната комуникация и психолингвистиката. Ръководи една магистърска програма и участва в обучението по докторски програми. Много важно е, че е научен ръководител на собствени докторанти. Това е подразбиращ се ключов елемент при

кандидатстването за академичната длъжност професор. Специално за този аспект от преподавателската работа на А. Ефтимова имам и преки впечатления, тъй като добре познавам разработките и публикациите на две нейни докторантки. Впечатленията ми са отлични. Те се отнасят, от една страна, до уместния избор на актуални дисертационни теми, разумното определяне на изследователските обекти и прагматичния подход при подбора на релевантния за ексерпция и анализ материал; от друга страна, много добре в полза на доц. Ефтимова говорят нейната всеотдайност в работата с докторантките и високата степен на вискателност спрямо тяхната изследователска и публикационна дейност.

Общият списък с **научните публикации** на доц. Ефтимова, ако правилно съм успяла да изчисля, включва респектиращата бройка от 191 заглавия, сред които 7 монографии, 18 учебници и помагала, 5 участия в колективни трудове и речници, 161 студии и статии. Това внушително количество само по себе си е показател, заслужаващ отбелязване. Но много по-важна е неговата академична тежест. Всички студии и статии са в специализирани тематични сборници и в авторитетни наши и чужди списания и електронни издания, солиден брой от които са или реферирани, или с импакт фактор. Казаното в пълна степен се отнася и за оценяваните при тази процедура публикации. Прагматичният усет на доц. Ефтимова къде и как да публикува работите си допринася за широката ѝ позитивна разпознаваемост в академичните среди и е един от факторите за големия брой цитирания (245 забелязани от авторката), с които са я удостоили множество наши и чужди изследователи в собствените си трудове. Изрично в този аспект искам да отбележа нещо, което по непонятни за мен причини у нас поне официално (например при атестиране на преподавателите или при акредитационни процедури) изобщо не се отчита, но всъщност е много важен показател за академично влияние поради неоспоримата си обективност и лесна доказуемост чрез най-проста проверка в интернет. Имам предвид присъствието на заглавия от даден автор в университетските учебни програми. В това отношение Андреана Ефтимова е едно от постоянно срещаните имена в множество библиографии към програми на учебни дисциплини в областите на невербалната комуникация, стилистиката на съвременния български език, културата на речта, усвояването на писмени и устни комуникативни умения, система на жанровете, журналистическа реч и изучаване на различни аспекти на медийния език в направленията филология, педагогика на обучението и обществени комуникации. Това положение е почти еднакво във всички български университети,

развиващи съответните професионални направления. Веднага щом някое нейно издание се появи на книжния пазар, заглавието му се появява и в учебните програми в София, Шумен, Благоевград, Велико Търново, Пловдив, Бургас. Когато човек кандидатства за заемане на академична длъжност, особено пък на професорска, използваемостта на неговите разработки в университетските учебни курсове е непренебрежим положителен атестат.

От общия списък на публикациите си специално за участието в настоящия конкурс доц. Ефтимова прецизно е отделила **22 публикации**, които са от периода след първата хабилитация през 2012 г. и не са били предмет на оценка нито при предходната конкурсна процедура, нито във връзка със защитата на дисертацията за придобиване на научната степен доктор на науките през 2016 г. Приемам за рецензиране всички посочени там трудове: *1 монография, 1 учебник, 3 студии и 17 статии*. В подготовения списък добросъвестно са отбелязани вариантите на една и съща разработка, дори когато са публикувани под различни заглавия или на друг език. Отбелязвам изрично това, защото този подход би трябвало да е разбиращ се от самосебе си при подготовката на документи за конкурсни процедури, но личният ми опит от последните години за съжаление ме е сблъскал с множество хитроумни отклонения от него. Похвала заслужава и оформлението на приложенията, придружаващи изготвения списък с публикации, което позволява ясно да се види личната преценка на авторката за тематичната ориентация и научния принос на всяка единица от научната ѝ продукция.

За времето от 2012 г. насам А. Ефтимова регистрира участия с 33 доклада в 10 национални и 23 международни научни форума, от които 6 в чужбина. Това дава средно за година невъобразимия за повечето членове на българската академична общност показател от 5.5 участия в научни събития, предполагащи пряк личен контакт и диалог с други колеги. Респектира и големият брой публикувани рецензии на чужди научни трудове за същия период – 12. Това е общо взето една недолюбвана в академичните кръгове дейност, смятана от повечето колеги за досадна, непрестижна (понеже рецензиите кой знае защо не се числят към научната продукция) и изпълнявана обикновено по куртоазни съображения. А. Ефтимова обаче не пести усилия в посвещаването на тази насока от академичните взаимодействия, която е времеемка, изключително отговорна и незастрахована от възможни междуличностни и дори по-обхватни конфликти.

Научноизследователската работа на доц. Ефтимова естествено включва и дейности по различни наши и международни образователни и научни проекти, между

другото и в два проекта на Катедрата по журналистика и масови комуникации в Шуменския университет заедно със свои докторантки, поради което имам съвсем преки наблюдения върху тази страна от изследователската ѝ биография. Ясно свидетелство за академичен авторитет, надхвърлящ националните рамки, е фактът, че доц. Ефтимова поддържа активно членство в 3 български и в 4 международни филологически и ориентирани към медиите научни организации; член е на редколегиите на Великотърновското електронно издание „Newmedia21“ и на сп. „Zeszyty Prasoznawcze“ (Media Research Issues), публикувано от Ягелонския университет; главен редактор е на електронното научно списание „Медии и език“. Носителка е на множество академични награди и грамоти.

Сред предложените за рецензиране разработки централно място заемат монографията от 2018 г. и учебникът от 2014 г. При хабилитиране, особено като професор, всеки преподавател трябва да докаже не само умения да обучава в аудитория, но и способност да изготвя полезни и понятни за студентите учебни помагала и материали за самоподготовка. С учебника *„Медиен език и стил: теория и съвременни практики“* доц. Ефтимова за пореден път в кариерата си доказва такива умения и способности. Не мога в този контекст да не изтъкна изстраданото в личния ми преподавателски опит убеждение, че учебникът е изключително труден (и незаслужено недооценяван в български условия) жанр, с който много колеги само си представят, че могат да се справят. А. Ефтимова е сред наистина можещите. Ценни качества на представения за оценка учебник са добрата дозировка на терминологичните минимума по всяка от представените (огромен брой) частни теми, достъпните обяснения за спецификата на книжовната формация, за граматически категории, форми и правила, за основни стилистични явления и фактори. Добре обмислена е и общата матрица за разполагане на отделните видове информация във всяка учебна единица. Подходящите илюстративни примери са придружени с графично открити прагматически ориентирани препоръки по отношение на основни положения във връзка със съответното явление. Приложените материали за семинари и изготвените тестове са много добре пригодени за упражнения, за самостоятелна подготовка и за проверка на наученото. Добавената библиография е подходяща и достъпна за обучаващите се. Много важно е, че в учебника са включени материали и обобщения, присъстващи в други авторски разработки на А. Ефтимова както от предишни периоди, така и от времето след първата ѝ хабилизация – например от статии, присъстващи в специалния списък под номера 1, 7, 9, 11, 12, 13, 15, 16. Учебникът, макар да е изрично посветен на

медийния език, на практика се използва като помагало изобщо по култура на устната и писмената реч. Защото, както гласи едно от заглавията на А. Ефтимова, „*Медийната реч [e] – съвременният диктатор в езиковите процеси*“. Тъкмо по този повод бих искала да изкажа пожеланията си за възможно преиздаване на ценното помагало с налагащите се от динамиката на въпросните процеси актуализации. Например би било добре при осъвременяването и допълването на библиографията в нея да се включат още някои полезни пособия (от типа на практикумите на проф. Надка Николова), както и, с оглед на предпочитанията на днешната студентска аудитория към електронни четива, отделни теоретични и снабдени с богат илюстративен материал издания по различни актуални въпроси на правилното говорене и писане, които са лесно достъпни онлайн. От друга страна, струва ми се уместно теоретичната част да обоснове по-обстойно посланието на току-що цитираното заглавие и да обясни поне в основни линии централните тенденции в развитието на съвременните български публични и интерперсонални дискурси (демократизация, колоквиализация, интернационализация, интелектуализация и др.). Нямам никакви съмнения, че това би се удало на авторката с лекота, защото с тази проблематика тя така или иначе постоянно се занимава в множество собствени разработки, например в монографията „*Двойственият език в медиите...*“ и в други разработки от минало време, но и в няколко публикации от актуалния за този конкурс списък – срв. заглавията под № 1, 11, 12, 13, 18, както и в публични лекции от същия период. Особено наложително такова едно разширение на информацията ми изглежда във връзка с раздели от типа на 2.2.2.4.5. *Отношение към чуждите думи*.

„*Регистри в журналистическия дискурс*“ е монография, специално подготвена за настоящия конкурс. С този труд, както и с останалите публикации от актуалния списък, доц. д.н. А. Ефтимова по безспорен начин доказва, че и след защитата на големия си докторат не е намалила темпото на изследователската си дейност и продължава да предявява високи изисквания към собствената си научна продукция. Този факт добавя още позитивни елементи към нейното отлично академично реноме, поддържано през цялата ѝ университетска кариера в разрез с практичния принцип на лесните и бързи стъпки.

Както е характерно за всички монографии и учебници на А. Ефтимова, и по дискуссионната тема за понятието регистър информация може да се намери и в други по-ранни (но общо взето все от последните няколко години) нейни разработки – в случая отделни аспекти на общата тема са предварително изпробвани в доклади на

научни форуми и в няколко самостоятелни публикации (например в статиите под № 3, 4, 5, 7, 10, 14, 17, 18, 19, 20). Това е показател, че паралелно с изследването на политическата коректност и евфемизацията А. Ефтимова е открила втора голяма теоретична и анализационна крепост, която с години обсажда и атакува от различни ъгли.

Не съм особено изненадана от насочването на А. Ефтимова към понятието регистър, тъй като поради дългогодишните си занимания със стилистика и социолингвистика и постоянното търсене на академични пролуки, които да разшири и лично да изследва, тя рано или късно щеше да се захване и с него. Както се споменава в първото изречение от монографията, въвеждането на понятието регистър „е свързано с редица трудности“, а на с. 11 основателно се уточнява, че всяко „въвеждане на ново понятие „разклаща“ установения научен консенсус около определени общоприети понятия и термини“. Това се оказва особено вярно за формално обичайните понятия дискурс, жанр, стил, социолект и техните понятийни обкръжения, които никога и в нито едно лингвистично или литературоведско направление не са се радвали на продължителен консенсус. Положението е валидно и за първоначалното изпробване на понятието регистър в социологически ориентираната британска функционална и критическа лингвистика. Впрочем през 2004 г. известни турбуленции в същото понятийно обкръжение предизвика мощното влизане в лингвистична употреба на привлеклия незабавен интерес и много надежди, но все още твърде дискусионен термин медиалект на С. Хярвард. Този сюжет като че ли не е намерил регистрация в рецензираната монография. Разбира се, това в никакъв случай не е задължително, а може би така е и по-добре, защото и без него ситуацията е достатъчно сложна. В случая А. Ефтимова много уместно на с. 29 е цитирала позицията на Д. Кристъл и Д. Дейви, за които понятието регистър е „неизяснено, твърде общо и преекспонирано в научната литература“. Обобщението е от далечната 1969 г., но както доказва обзорът на А. Ефтимова, то в пълен смисъл важи и за днес. От друга страна, достатъчно много са хората, които заради витаещата около понятието регистър неяснота изпитват дълбоки съмнения в неговата полезност и изобщо в необходимостта от съществуването му. Няма как да отрека почти 40-годишната си осъзната принадлежност към тази общност.

При самия библиографски обзор ми прави впечатление приложеният „обратен“ подход. Пишещите от моето поколение (като онези преди тях) по правило тръгваха към представянето и изследването на даден феномен откъм неговите корени и първото му авторско назоваване. В монографията на А. Ефтимова най-напред вниманието се

насочва към вторичната българска литература по въпроса и опитите за включване по различни поводи на понятието регистър в българския научен обмен от страна на авторитетни езиковеди като М. Виденов, А. Пачев, Д. Попов, Й. Тишева, С. Димитрова. Обзорът на чуждоезичните автори също най-напред представя вторичните изследвания и коментари, целящи да оспорят или да легитимират въведеното в активна употреба и обосновано от М. А. К. Халидей през 60-те г. на XX в. социолингвистично понятие регистър (тази информация в монографията се появява едва към с. 27). Чрез казаното в никакъв случай не отправям критика, просто правя констатация за използването на един може би по-прагматичен в сравнение с традиционния подход, който напоследък наблюдавам и у други автори от по-младото поколение. Ако не друго, този подход със сигурност допринася за по-бързото доближаване до целта. И друг път ми се е случвало да отбележа във връзка с работите на А. Ефимова, че тя без ненужно лутане в теоретични противоречия и самоцелни дискусии съумява чрез лаконични коментари на основни части от наличната литература да достигне по най-краткия път до някакъв минимализиран модел на изследваното явление, който е достатъчно мотивиран според нея и, най-важното, служи ѝ достатъчно добре в съответния контекст. И тук е така. Но ми се струва, че този път е показана по-голяма охота за открояване на собственото схващане на фона на деликатна, но отлично аргументирана полемика както с наши, така и с чужди авторитети в една поначало дискуссионна зона. Например при опитите за разграничаване на стил и регистър с опора на понятия от типа на социална функция и социална ситуация е отбелязано, че самата разделителна линия между тези феномени „не е особено ясна“ (с. 29); без да се критикуват основанията, защото в това не би имало смисъл, просто не се приема синонимизирането на термините стил и регистър (с. 29); като неубедително е оценена и фактичката размяна на съдържанието на термините стил и регистър в опит за избягване на синонимната им употреба (с. 19); основателно се поставя под въпрос достатъчната диференцираща сила на интерпретацията, когато тя се прилага като единствен критерий при разграничаване на стил от регистър при пълно съвпадение на приписваните им определящи характеристики (с. 15-16); като неприемливо е отхвърлено и обвързването на понятието регистър със социалните фактори и комуникативната ситуация, както и пресичането му с диалекти, професионални говори и жаргони като достатъчна причина за отнасянето на регистрите само към устната комуникация (с. 17 -18).

Резултатите от матрично семантично изследване на Университета в Колорадо, които доказват ниска степен на припокриване между значенията на термините стил и

регистър в англоезичния академичен дискурс, са сериозно основание за А. Ефтимова да прецени, че многото шум в спорната зона не е за нищо. Това я насърчава да потърси стабилна база за критериално разграничаване на стил, жанр, регистър и други понятия от този кръг и за ново работно дефиниране на понятието регистър. Откривайки известни опори и допирни точки със собствените си представи главно у М. Бахтин, М. Халидей, С. Димитрова и Р. Хъдсън, А. Ефтимова се ориентира към схващането, че „регистърът е вариант, определен от съотнасянето му със социалния контекст“ и може да се обясни като функция на това, което човек прави в даден случай (с. 27). На с. 33, въпреки че не е дадена категорична и самостоятелна дефиниция за регистър, е формулирана окончателно възприетата постановка за това понятие като „многоизмерна матрица“: регистърът е смесица от влиянието на конкретни ситуационни фактори и подбор на средства за изразяване на различни видове взаимодействия (вж. и с. 22); регистър е по-тясно понятие от стил и може да „броди“ между различни стилове; броят на регистрите е по-голям от броя на стиловете. Важна ми се струва и представата на двамата А. Звицки, че регистърът е континуум, в който се поместват и ясни „класически примери“ за регистри, но и по-неясни и периферни образувания (с. 29), която А. Ефтимова като че ли също приема. Оттук нататък се минава към търсенето на убедителни критерии за типологизиране на регистрите изобщо и на журналистическите регистри в частност. На с. 48 е изрично мотивирано решението, че е по-коректно да се говори за „регистри в журналистическия дискурс“. С това е маркиран първият най-общ принос на изследването. На с. 49 присъства следващото важно уточнение – когато се определя обхватът на един регистър с оглед на семиотичната му основа, е необходимо да се вземат предвид и неезиковите средства. За мен това е единствената разумна изходна платформа. Сред самите езикови средства се търсят специфичните *особености* и *маркери* на регистъра.

На основата на лично събран материал следващите части от монографията целят да представят именно особеностите и маркерите на обособени по различни критерии регистри в писмения и/или в устния журналистически дискурс – например според характеристиките на участниците (престижни и непрестижни регистри), според отношенията между участниците (неформални, официални, динамични, статични, конвергентни, дивергентни); според комуникативните цели; според тематиката на текстовете. Отбелязвам удовлетворението си от ориентирането към изследване на ограничен брой регистри, като подчертавам, че безсмислените стремления към всеобхватност и окончателност както винаги без излишни приказки са разумно

игнорирани от авторката. По моя преценка голямата част от избраните за наблюдение регистри са ясно отграничени, убедително описани, спецификите им са добре открити. В това според мен се състои най-големият и същински академичен принос на монографията. Приносно е и самото потвърждаване върху конкретен корпус от материали, че понятието регистър е дееспособно. След свършената от А. Ефтимова работа вероятно мнозина вече ще приемат (и аз между тях) за реално съществуването на регистри в журналистическия дискурс (а и в други дискурси), обособени според характеристиките на адресанта и адресата, според отношенията между общуващите и според комуникационните им цели. Описаните под тези рубрики регистри отговарят на всички общи критерии, оповестени в уводната част: всички те са явно съотнесени с това, което общуващият прави и цели в даден случай; отличават се със специфичен подбор на вербални и невербални средства за изразяване на съответни видове взаимодействия; всеки от описаните регистри може да „броди“ между различни стилове и жанрове (например неформални, официални, динамични, статични, конвергентни, дивергентни регистри ми се струва вероятно да се проявят в множество разновидности на бизнескомуникацията, по време на медицински преглед, в изпитни ситуации и т. н.).

Искам да направя едно уточнение: убедена съм, че реализираният същински академичен принос би останал със същата тежест и при друга терминология. В случая за мен не е толкова важно как ще се етикетират нещата, по-важното е, че те са открити с разбиране и задълбоченост и са анализирани с авторски почерк. С казаното в никакъв случай не омаловажам успеха на А. Ефтимова *по най-убедителния досега начин да въведе в научна употреба у нас термина регистър*; само поставям този успех на второ място след *академичната новост, постигната чрез убедителното практическо описание на отделни регистри в журналистическия дискурс*. Личните ми симпатии са най-вече към разделите, посветени на конвергентните и дивергентните регистри, на морализаторския регистър и на политическите регистри. Не мога обаче да присъединя към този списък явленията, представени в раздел *„Регистри според канала на комуникацията“*. Целият раздел ми се струва неравностоен на другите, в които съответните регистри действително са анализирани според заявените в началната теоретична част позиции и намерения. Описанието не ме убеди, че наистина може да има писмени и устни регистри в журналистическата реч или в която и да било друга реч. Или А. Ефтимова не е успяла достатъчно категорично да покаже разбирането си в този раздел, или характеристиките писменост и устност просто не могат да се подчинят

на понятието регистър, а са от някакъв друг ред; или аз нещо не съм доразбрала. Подобни колебания относно коректното прилагане на термина регистър изпитвах впрочем и в раздела „*Спортен регистър в журналистическата реч*“. Информацията там по принцип много ми допада, обаче не успявам да видя регистрова специфика в иначе интересно и компетентно описания вид спортен дискурс. При четенето на монографията ме интересува и въпросът в какъв смисъл трябва да се разбира заглавието на раздел „*Два типа политически регистри*“ (с. 192): че в случая ще се представят два политически регистъра (измежду повече налични) или че брюкселският новогovor и популистският регистър изчерпват пълнежа на рубриката „политически регистри“. Подобни въпроси впрочем могат да се зададат и за други раздели.

Изказаните субективни колебания относно отделни части в монографията в никакъв случай не разколебават цялостната ми висока оценка за нея. А питанията, които се пораждат във връзка с определени формулировки или предположения за непълноти, са всъщност питання относно възможни други зони за изпробване на предложения в монографията подход към журналистическия дискурс. Откриването на нови изследователски перспективи чрез едно изследване винаги е самостоен плюс, който аз отчитам точно като плюс. Критичните ми бележки и сигналите, че на места нещо не ми е ясно или не ми е достатъчно, са напълно добронамерени. Адресирам ги към колега, за която съм убедена, че ще ги разбере и оползотвори по предназначение. А аз от своя страна ще продължавам да чета (с критично настроено внимание, разбира се) всички нейни работи, защото те винаги са ми интересни и познавателно полезни. Използвам ги и като ориентири за новите насоки в изследването на медийния език.

Като пожелавам по-нататъшни успехи на доц. д.н. А. Ефимова, в заключение обобщено повтарям, че впечатленията ми от нейната преподавателска и научноизследователска работа са отлични. *Убедена съм, че тя е много достоен кандидат за заемане на академичната длъжност професор по Медиен език и стил към Катедрата по пресжурналистика и книгоиздаване във Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.*

/проф. д.ф.н. Е. Добрева/

4. 10. 2018 г.